

Permakulturhave med

Karoline og Tycho er selvforsynende med grønt og æg fra haven. Men det er ikke de grøntsager vi kan købe i supermarkedet, men flerårige grøntsager. Og æggene, ja det er andeæg.

Sødkærm - fra fortidens til fremtidens haver

Af Tycho Holcomb

Oversat af Karoline Nolsø Aaen

Sødkærm (*Myrrhis Odorata*) er en smuk, majestætisk plante, der tilhører skærmplantefamilien eller Apiaceae og stammer fra Centraleuropa. Denne flerårige plante vokser mere end en meter i højden, og danner en smuk skærm af hvide blomster, som nydes af såvel insekter som mennesker.

Brugt som sødemiddel for sukkeren

Som almindelig plante i fortidens urte- og køkkenhaver i hele Europa, inklusiv Danmark, tror jeg, at også fremtidens haver vil huse sødkærm. Før i tiden blev sødkærm værdsat som en længelevende plante med lang høstsæson, og for dens sødende kvaliteter og anis-smagende blade, blomster, umodne frø og rødder.

Tilsyneladende blev sødkærm brugt i madlavning med rabarber og syrlige frugter for at mindske surheden

før sukker blev tilgængelig. I nogle områder bliver sødkærm stadig brugt til dette.

Bladene bruges i salat og gryderetter

De bregne-agtige blade springer ud tidligt på foråret og tilbyder deres delikate blade før de fleste andre grøntsager og urter. Planten vokser dernæst stærkt opad fra den flerårige rod og sætter som regel blomsterstand efter to års vækst. Bladene er spiselige og er helt klart en af mine yndlingsingredienser i salater og tilberedte retter, eller som smagsforstærker i gryderetter. Bladene er også rimeligt milde og kan spises i stor mængde. Smagen af anis-fennikel er tilstede hele tiden, men mild nok til at smagen ikke er dominerende over andre ingredienser.

Blomsterne tiltrækker nyttedyr

I juni sender planten sin blomster-

stand i vejret med en myriade af hvide blomster, som er delikate i salater. Som medlem af skærmplantefamilien er blomsterne konstant omringet af bier og andre nytteinsekter. Skærmplantefamiliens medlemmer er kendt for at tiltrække rovinsekter til haven, som derved er medhjælpende til at potentielt skadelige insektpopulationer holdes under kontrol.

Frøene er grøn snack

Efter blomstring danner planten store frø, der hver i sær bliver 2-3 cm lange. Mens frøene endnu er grønne og umodne kan de spises som søde og lækre snacks direkte fra haven. Desværre mister frøene ligeså vel som bladene deres intense smag når de tørres. Derfor bør de nydes friske om sommeren.

ænder og sødskærm

Roeden har potentiale som rodfrugt

Sødskærmroden opnår også en anstændig størrelse. Pæleroden kan spises ligesom pastinakker, selvom den er lidt mindre og har tendens til at have en lidt forgrenet rod. Jeg mener, sødskærmroden har et stort potentiale som rodfrugt, der kan dyrkes fra frø, og som måske med lidt avl og selektering kan opnå en større størrelse og mindsket forgrening, hvilket vil gøre roden til en fortræffelig ny grøntsag til køkkenet. Som resten af planten, har roden også en særegen smag, som nogle kan lide bedre end andre. Jeg kan virkelig lide den!

Formering

Sødskærm er let at dyrke, når først du har fået frøene til at spire. De kan være lidt besværlige, da frøene kræver en kuldeperiode om vinteren, inden de vil spire.

Jeg sår modne frø fra sensommeren det selv samme efterår med stor succes. Frøene spirer tidligt det efterfølgende forår. Sår man først frøene til foråret, er der risiko for at de først spirer året efter.

Frøene kan indsamles fra vilde planter, der stammer fra tidligere dyrkede individer, hen på sensommeren, eller købes fra en række gartnerier, bl.a. Urtegartneriet i Danmark og Impecta i Sverige. Jeg har set sødskærm vokse vildt i Danmark langs med vejkanter og i kanten af en skyggefuld bøgeskov.

Ældre sødskærmplanter kan formeres ved at dele roden i større klumper.

Dyrkning i permakulturhaven

Som en stærkt voksende flerårig plante passer sødskærm godt ind i flerårige havedesign såsom skovhave, urte- og salathaver. Planten tolererer en bred skare af vækstfor-

hold fra let skygge til fuld sol, og synes ikke at være kræsen, når det kommer til jordtype, selvom jeg tvivler på, at de vil klare sig i meget våd jord.

I vores have dyrker vi sødskærm i bede med ca. en halv meter mellem hvert individ sammen med flerårig kål og estragon, samt jordbærplanter som jorddække.

Jeg kan bestemt forstå, hvorfor planten før i tiden var så populær – og jeg tror, planten igen vil blive udbredt og yndet!

Tycho Holcomb har studeret miljøvidenskab i Californien og har en mangeårig interesse og selvstudie i spiselige planter, både vilde og dyrkede.

Ænder er de ideelle husdyr til permakulturhaven. De laver en naturlig sneglekontrol, næringsrig gødning, kød og æg. I modsætning til høns skraber ænder ikke og gør derfor ikke nogen skade på jorddække og bundplanter. Ænder er derfor perfekte i den flerårige have, i skovhaven og i grønsagshaven med jorddække.

Der findes mange forskellige racer. Nogle egner sig bedst til kødproduktion, andre er fremavlet for deres ægproduktion. Jeg har erfaring med to racer, som vil blive beskrevet her. Men der er uden tvivl andre alternative racer til permakulturhaven.

Moskusanden - sneglebekæmpelse og kød

Moskusanden er en udbredt og effektiv snegle-bekæmper, som tilmed er en yderst velsmagende and, der slagtet vejer mellem 1½ og 3½ kg afhængigt af køn. Moskusanden stammer fra Mexico og er en ikke-migrerende art, hvilket vil sige, at man let kan lade den flyve omkring som den vil, da den altid vil komme tilbage til hvor den bor. Jeg har dog hørt en nabo sige, at hans ænder forrådte deres andegård for en dejlig stor sø ikke langt væk. Fristelsen var åbenbart for stor.

Vores moskusænder er altid kommet hjem, men det er da sket at en ræv eller to har nyt godt af deres frie færden. Bor man tæt på naboer, gør man nok klogest i at klippe de yderste svingfjer på den fuldvoksne andens ene vinge, så den ikke kan flyve pga. ubalance. Det gælder eksempelvis også, hvis man har stråtag, hvor andegødning ikke just er egnet. Moskusanden har nemlig naturligt deres reder i træer og elsker at sidde højt til vejrs, hvor de kan holde øje med verden.

Moskusandemor

Moskusanden lægger snildt 10-20 æg to gange om året, som den villigt ruger ud selv. Faktisk er moskusanden en fantastisk mor, der gør alt for at beskytte sit afkom mod rovdyr. Med 15 små ællinger er det dog svært at passe på dem alle, og vi er blevet nødt til at opsætte et fuldstændigt tillukket og fintmasket hegn både omkring og over de små (og deres mor) for at beskytte dem. Sidste år mistede vi på mystisk vis 7 ud af 10 ællinger. Om det var krager som året før, eller husskader ved vi ikke. Men man bliver klog af skade. I år bliver kuldene beskyttet på bedste manér.

Indisk løbeand - sneglebekæmpelse og æg

Udover moskusænder er indiske løbeænder også en effektiv sneglespiser, der sjældent er set mage til. En ven sammenlignede dem med en flaske vin, der oprejst løber rundt. Andre siger de ligner forvirrede vild-ænder. Lidt stressede og meget snakkesaglige. Løbeænder stammer fra Asien, hvor de avles i stor stil for deres velsmagende kød og næringsrige æg. Den indiske løbeand vejer kun 1-2,5 kg slagtet og er derfor, i modsætning til moskusanden, bedre at have for deres æg end for kød.

Løbeænder lægger i teorien mellem 250 og 300 æg om året. Æggene er som store hønseæg, men lidt kraftigere og bedre i smag. I vores andegård har vi kun to løbeænder, hvilket giver rigeligt med æg til to personer. I det mindste i en periode. Sidste år fik vi dagligt æg fra april, indtil ænderne skiftede fjer i august. Herefter kom de aldrig i gang med æglægningen igen.

Vi forsøger at give dem de bedste forhold, men ønsker ikke at købe særligt æglægningsfoder for at få dem til at yde mere. Derfor er vi tilfredse med de æg som vi nu engang

får ud fra de forhold som vores ænder har. Men vi håber da, at de kommer i gang igen snart.

Løbeænder trives (ligesom moskusanden) bedst, hvis de har et stort område at løbe på. For løbe vil de gerne. Og snadre i jorddække, planter og vand vil de endnu bedre. Derfor er de ideelle til at holde en stor have under kontrol for snegle.

Løbeanden bliver ikke mør

Den intense fremavl har betydet, at løbeænder hverken kan flyve eller udruge deres egne æg. Sidstnævnte kan være en ulempe, hvis man ønsker ællinger. Som alternativ til rugelamper kan man bruge en levende rugemor. F.eks. kan man fjerne moskusandens egne æg, når hun går i rugning, og lægge æggene fra løbeanden i stedet. Jeg har ladet mig fortælle, at også høns kan bruges til at udruge løbeandæg, men i så fald skal man være opmærksom på antallet af dage som hønen sidder.

Andæg kræver normalt 27-35 dages rugning, afhængigt af racen, mens hønseæg klækker efter 21 dage.

Andefædre

Det er ikke noget problem at holde flere anderacer sammen, men man

skal især være opmærksom på andrikkernes adfærd. Vi lod vores løbeandrik slagte, da han udviklede en særegen smag for at parre sig med moskusænderne – eller i det mindste true dem med det. Til sidst var moskusænderne så konstant panikne og medtagne, at han endte i ovnen. Det gav fred i andegården. Nu er det kun moskusandrikken, der sørger for ællinger. Og det er han god til.

Køkkenhaven hårdt angrebet af snegle

Sørger man for at give ænder adgang til køkkenhaven på de rigtige tidspunkter af året, kan sneglebestanden reduceres markant.

Det første år, vi dyrkede vores have, var grøntsagerne hårdt angrebet af småsnegle og dræbersnegle, som lystigt mæskede sig i de ellers så sunde planter. Sneglene samlede vi ind i spandervis og placerede dem i andegården.

Først hen på sommeren, da planterne var store nok til at kunne modstå tunge andekroppe og andefodder, turde vi lukke ænderne ind i køkkenhaven. De gik lystigt til angreb på sneglebestanden, men skaden var allerede stor. Sneglene var så mang-

foldige og havde opnået så store størrelser, at vi måtte hakke dem over, for at ænderne reelt havde en chance for at æde dem.

Rotationssystem med ænder

Bedre blev det året efter, hvor ænderne havde haft fri adgang til hele køkkenhaven igennem vinteren og det tidlige forår. For at mindske deres græsning på uønskede grøntsager, designede vi haven med opdeling af flerårige planter og hurtigt voksende énrårigt arter til ét område. De énrårigt afgrøder som ænderne af erfaring holder af at nippe til, blev grupperet sammen i et andet område. Den systematiske opdeling af grøntsagerne betyder, at vi let kan lave et rotations-system med andefolden, uden at gå på kompromis med de grøntsager og blandingskulturer, vi dyrker.

Med udspring fra den permanente andegård opsætter vi et mobilt 80 cm højt hegn rundt i haven, alt afhængigt af grøntsagerens stadie og behov for snegle-bekæmpelse i de forskellige områder. På den måde giver vi ænderne et meget stort areal at fouragere på, samtidig med at vi får gødet vores køkkenhave og holdt skadedyr borte fra vores grøntsager.

*Til venstre:
Vi insamlede dræ-
bersnegle i spandev
is og brugte dem som
eftertragtet foder.*

*Ovenfor:
Vi sætter spande med
vand rundt i køkken-
haven for at ænderne
kan snadre og rense
deres næb.*

*Til højre:
Når løbeænderne
løber, ser det ud som
om de er lige ved at
vælte.*

Hen på sensommeren begynder ænderne normalt at få større interesse for planter såsom kål og bladbede, og det er på dét tidspunkt, at man skal være særlig opmærksom på deres adfærd for at beskytte sine grøntsager. Efter sensommerens høst af énárigge planter, lader vi ænderne færdes frit i området. Det giver god gødning til bl.a. tomat- og kartoffelplanter året efter.

Symbolisk fodring hjemme

I sommermånederne får ænderne kun serveret lidt korn. I teorien burde deres område give dem nok mad, men lidt dagligt korn bevirker, at de ved hvor "hjem" er, og vi sikrer, at de får nok at spise uden at spise vores grøntsager. Ænderne nyder også godt af brødkrummer og andre madrester fra køkkenet. Men de vil nu hellere selv ud at finde deres mad. Derfor er de ideelle til vores have.

Mulighed for at snadre og svømme

Både løbeænder og moskusænder trives bedst med et svømme-venligt vandhul, eller i det mindste en stor balje med vand. De er jo ænder. Især løbeænderne kommer spændte til bassinet for at rense næbbet for snegleslim. Lidt langsommere går det for moskusænderne. Men også de har nu brug for rigeligt med frisk vand at snadre i. Da vi lader ænderne gå på et stort område i køkkenhaven sætter vi spande med regnvand ud til dem, så de ikke skal gå hele vejen tilbage til andegårdens vandhul for at rense deres næb.

Måske er de lidt forkælede, men det betyder, at vi meget hurtigt får nogle næringsrige vandspande, som vi bruger til at gøde næringskrævende planter med. Vandspandene bliver sat, hvor vi ønsker særlig meget gødning – for det er omkring spanden at ænderne holder siesta midt på dagen.

Vi opnår et komplet økosystem

Med lidt organisering og omtanke, indgår ænder perfekt i permakulturhaven, hvor de bidrager med gødning og skadedyrskontrol. Herudover giver de os de proteiner og fedtstoffer, vi har brug for, som vores grøntsager ikke kan. Ved at inddrage dyr som ænder i permakulturhaven opnår vi derfor et mere fyldstgørende og komplet økosystem, helt i overensstemmelse med permakulturprincipperne om at integrere fremfor at separere og at gøre problemet til en del af løsningen.

Ænder kan kun anbefales!

Karoline Nolsøe Åen: Cand. scient. i biologi.
Omfattende rejser og græsrodsarbejde i Sydamerika omkring regnskov og olieindustri.